

Bogár Ildikó¹

MÚZEUM MINT HUNGAROLÓGIAI INTÉZMÉNY

Abstract:

The first part of this article provides a historical overview focusing on cultural diplomacy in Hungary between the two world wars, the period when Hungarian institutions were established, and an outline of Kuno Klebelsberg's cultural policy. The second part is intended to describe exhibitions organized in recent years by Hungarian institutions in international countries to show with a view to facilitating a deeper understanding of Hungarian culture. Finally, the article offers answers to the problem of how to present Hungarian culture in settings where two cultures meet, by applying devices of the modern age and avoiding stereotypes. Capitalizing on what visualisation and technology can offer is highly important. The article is aimed at identifying options offered by the modern age for improving the knowledge and dissemination of Hungarian culture.

Keywords: *exhibitions of Hungarian institutions, visual tools, cultural diplomacy, museum, stereotypes*

Kulcsszavak: *magyar intézetek kiállításai, vizuális eszközök, kulturális diplomácia, múzeum, sztereotípiák*

1. Bevezetés

Írásomban a kulturális diplomácia és hungarológia lehetőségeit járom körbe, és ezek eszközeit, melyek segítségével a magyar kultúra bemutatható országhatárainkon túl is. Ezen belül is elsősorban a kiállításokra, múzeumi megjelenésekre helyeztem a hangsúlyt. Olyan megjelenési formák után kutattam a különböző intézménytípusokban, ahol a magyarság bemutatásához valamely vizuális eszköz az információátadás eszköze. Bővebben is ismertetem a magyar intézményhálózat történeti előzményeit, kialakulását. Ennek az írásnak nem célja, hogy klasszikus múzeumtörténeti áttekintést adjon, célom azonban áttekinteni a múzeumi eszközök hungarológiai felhasználásának lehetőségeit a külföldi magyar intézetek programjain keresztül. Vagyis az, hogy múzeum és hungarológia találkozáspontján milyen új, egyedi és elsősorban a hungarológia célkitűzéseit szolgáló eredmény születik.

¹ Bogár Ildikó kulturális örökség tanulmányok szakember, kulturális diplomácia szakirány, bogarildi@gmail.com

A magyarságtudományról köteteket lehetne írni, mind történetéről, mind jelenéről. Definíciója számtalan tudományterület felé vezet. Talán összefoglalóan a magyar kultúra tudományának nevezhetjük. Mielőtt ezer szálát kezdenénk kibontani, és újabb és újabb kérdésekre keresni a választ, megpróbálom ezt a fogalmat definíciószerűen meghatározni, amihez Tuomo Lahdelma, a Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság volt elnökének, jelenlegi alelnökének gondolatait hívom segítségül: „A magyarságtudomány (hungarológia) fogalmának számomra a magyarsággal foglalkozó, széleskörű nyelv-, irodalom-, néprajz-, kultúra-, történet- és társadalomtudomány együttesen biztosít jelentést. A magyarságtudomány művelői továbbá nem elsősorban csak a magyarországi, hanem a nem magyarországi magyar és az egyéb külföldi kutatók is. A szakterület körébe tartozik az a tudományos munka is, ami a kívülálló, idegen nyelvű kutatók részvételével történik. Ezért a tudományterület a jelenkorban alapvetően kulturaközi szituációban jön létre és formálódik. Többek között olyan látószögből is, amelyben a külföldiek a magyarságot a saját kultúrájukon keresztül szemlélik és interpretálják. De ugyanezen az alapon mondhatjuk azt is, hogy az a tudományos munka, amit a magyar kutatók saját kultúrájuk feltárását és értelmezését illetően végeznek, máris hungarológiai szempontokat érvényesít, ha a saját irodalmukat és művelődésüket egy más kultúra tükrében kezdik szemlélni.”² Eddig az idézet, amit mindvégig igyekszem szem előtt tartani elemzéseim során. Elsősorban két kultúra találkozásának hogyanjára keresem a választ. Egy kultúra, egy nép, nemzet (és most az utóbbi fogalmak meghatározásába ne is menjünk bele), megismerése számtalan irányból lehetséges, de valójában mindegyik megközelítési mód fókuszál egy kérdéskörre, így nem tud teljes választ adni. A nyelv ismerete nélkül, mit is tudunk magunkból megmutatni egy másik nemzet számára, ennek körüljárása elengedhetetlen több szempontból is. A tárgyi vagy zenei kultúránkat tudjuk elsősorban reprezentálni, ezek értése, befogadása ugyanis lehetséges a nyelv ismerete nélkül is. De minden esetben érdemes kontextusba helyezni, a valós megértés érdekében, hogy ne üres szemlélődés maradjon csupán a befogadó számára egy-egy vizuális bemutatkozás. A befogadó helyszín igényének figyelembevételével lenne szerencsés kialakítani a „múzeumi megjelenéseket”. Egy-egy gyűjtemény megmutatása, bemutatása a tanítás eszköze is, magunkról, kultúránkról. Az újabb és újabb nemzedékeknek meg kell ismerniük a felhalmozott értékeket, tanulniuk kell belőle, majd tovább kell adniuk az így megszerzett tudást. A nemzeti és egyetemes kultúra emlékeit meg kell őrizni és közkinccsé kell tenni. Minden nemzetnek szüksége van olyan helyekre, ahol azokat az emlékeket ismerheti meg, amelyek az embereket egy nemzetű kovácsolják. Ezek a helyek a múzeumok. Mit akarok magamról megmutatni, mi az a fontos metszet, aminek tudását, megtanítását fontosnak tartom akár mások számára is. A tér, ahol ezt szeretném megvalósítani, nem más, mint a műzsák, a tudás, az emlékezés helye. Ha pedig nagyon le akarjuk egyszerűsíteni, a kulturális javak tudományosan rendszerezett gyűjteményeit kezelő kulturális intézmények, azaz a múzeumok. A magyar intézetek hálózata kiválóan alkalmas a „múzeumi” feladatok ellátására

² <http://hungarologia.net/about-iahs/magyar-a-hungarologiarol/magyar-a-hungarologia-fogalma/>

is, természetesen a múzeum fogalmát tágabb értelemben véve. A bevezető elején a vizuális élmény és annak befogadására is utaltam. Korunk egyre jobban a vizualizáció felé tolódik el, ha ismeretek átadásáról van szó. Az „ingerküszöb elérése” lassan csak a kommunikáció ezen elemeinek használatával elérhetőek.

2. Kultúrpolitika Trianon előtt, történeti előzmények, visszatekintés

A magyar fiatalok 1635 előtt, a nagyszombati egyetem megalapításáig, a külföldi egyetemeket látogatták, ha felsőfokú tanulmányokat akartak végezni. A XII. század végétől, olasz, francia egyetemeken tanultak, majd később a XIV. századtól a prágai, bécsi egyetemeken képezhették magukat, és sokan szereztek ismereteket a krakkói Jagelló Egyetemen. A Pázmány Péter Egyetem megalapítása után is még nagyon sokan külföldön tanultak, ugyanis az egyetem kapacitása nem tudott minden igényt kielégíteni a kezdetekkor. A XIX. század második felétől a kulturális külpolitika igyekezett a magyar kultúrát és tudományt is népszerűsíteni, és ezekre a feladatokra a magyar állam, esetleg magánszemély külföldi fenntartású, de magyar támogatást élvező intézeteket hozott létre. Fontos előzményként kell megemlítenünk, a bécsi Pázmáneum³ létrejöttét 1623-ban, majd később az 1895-ben létrehozott Római Magyar Történeti Intézetet⁴. Ez utóbbit Fraknói Vilmos püspök, történész kezdeményezésére alapították. A XX. század legelején állt fent, egy nagyon rövid ideig, az első Collegium, a konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet, majd a két háború között jöttek létre a Collegium Hungaricumok, Bécsben, Berlinben és Rómában.

Magyarország 1526 és 1918 között nem volt független, és elsősorban a Monarchiának volt alárendelve, így külpolitikailag is. Az 1867-es kiegyezés utáni költségvetésekben viszont, minden évben találunk olyan tételt a kulturális tárcához rendelve, ami ösztöndíjakra ad lehetőséget, elsősorban a diploma megszerzése utáni képzésekre. Ekkor már létezett egy elkülönített pénzalap, ami a magyarországi képzés segítésére, színvonalának emelésére irányult elsődlegesen. Az első törekvések nem a külföldön való terjeszkedést célozták meg, nem is a külföldi magyar kulturális tevékenységet, hanem a belső erők támogatására szolgáltak. Átlagosan 15-20 külföldi ösztöndíjat lehetett elnyerni a kiegyezés utáni időszakban. A XIX-XX. század fordulóján az egyik

³ Pázmáneum (Collegium Pazmanianum) a Pázmány Péter bíboros, esztergomi érsek által 1623-ban Bécsben alapított papnevelő intézet neve. Az intézet a külföldi magyar papság részére az elitképzés színhelye volt, amelyet az alapító Pázmány Péter jelölt meg alapító levelében. Az első alapító okmányt 1619. január 1-jén állította ki. Az esztergomi káptalannak adta az 1618-ban vásárolt házat Bécsben. A növendékek nem csak magyarok lehettek, hanem szlávok, németek és horvátok is. 1623. szeptember 20-án született meg egy újabb alapítólevél, ebben Pázmány bíboros a bécsi jezsuitákra bízta a szemináriumot.

⁴ A Római Magyar Akadémia előzménye az 1895-ben alapított Római Magyar Történeti Intézet, mely 1913-ig működött. Az 1923-as újjáalapítását követően 1948-ig működött ismét (1996 óta Fraknói Vilmos Történeti Intézet néven működik a Római Magyar Akadémia keretei között).

legnépszerűbb egyetem a diákok körében a berlini volt, ez a mai Humboldt Egyetem⁵ elődje, a legtöbb ösztöndíjas ezt az egyetemet kereste fel. Igen népszerű volt, nem csak az állami ösztöndíjasok között, de a berlini egyetemet saját költségükön is sokan látogatták. A külföldön végzett tudományos kutatómunka és ennek egyik első elindítója Fraknói Vilmos és Klebelsberg Kuno. Fraknói a vatikáni levéltárban kutatva ébredt rá arra, hogy a kutatások koordinálása, akár intézményi keretek között, mennyivel hatékonyabban tud működni, mint az egymástól elszigetelt kutatómunka. Klebelsberg Kuno pedig a Magyar Történelmi Társaság vezetőjeként a külföldön folytatott, elsősorban magyar levéltári anyagok kutatását szorgalmazta. Fraknói Vilmos nemcsak a szavak embere volt, hanem tett is azért, hogy Rómában egy ilyen tudományos központ alakulhasson, és római villáját 1912-ben a magyar államnak ajándékozta. Ezután a Magyar Tudományos Akadémia irányításával a kulturális tárca tartotta fenn a Római Magyar Történelmi Intézetet, aminek 1914 őszen tartották volna ünnepélyes megnyitóját, de sajnos az első világháború kitörése ezt megakadályozta. Klebelsberg Kuno szervezte meg azt a nagyon rövid életű konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézetet, aminek alelnöke is volt 1918 előtt. Ez a konstantinápolyi volt az egyetlen magyar, állami tulajdonban lévő, ösztöndíjasokat fogadó külföldi tudományos intézet. Sajnos csak másfél évig működött, és csak 2013-ban nyitotta meg újra kapuit. Szintén még a dualizmus idején alakultak az első magyar tanszékek a birodalmon belül, Bécsben és Prágában. A nyelvrokonság révén Helsinkiben is, de voltak olyan egyetemi oktatók, akik saját érdeklődésük kapcsán alapítottak magyar tanszéket, ilyen például Párizsban várta a hallgatókat. Ezeknek a magyar tanszéknek az igazi nagy felvirágzása az I. világháború utánra tehető, így már 1916-ban alakult tanszék Berlinben. A berlini Magyar Intézetet és magyar tanszéket, követendő példának tartották, sőt az intézetet a két világháború között a Berlini Egyetem egyik legjobban működő tanszékeként tartották számon.

3. Trianon hatása

Hogyan alakultak ki a magyar intézetek, milyen hátterük van ma, ennek bemutatását egy kis történelmi visszatekintéssel kezdeném, ezen intézmények létrejöttéig, hogy lássuk, miként és milyen céllal létesültek. Az első világháború lezárása után alakult és formálódott a legtöbb intézmény. A klebelsbergi kultúrpolitika megoldást keresett Magyarországnak új, Trianon utáni helyzetére. Az I. világháború vége, és az azt követő 1920-as trianoni békediktátum új helyzet elé állította a magyar politikát és természetesen ezzel együtt a kultúrpolitikát is. A klasszikus diplomáciában és a külpolitikában a

⁵ A Humboldt Egyetem Berlin legnagyobb, legrégebbi, s Németország egyik legjobb, legelismertebb egyeteme, mely 28 Nobel-díjast adott a világnak. A liberális porosz oktatási reformer és nyelvész, Wilhelm von Humboldt kezdeményezésére létesült Berlin első egyeteme 1810-ben, III. Frigyes Vilmos idejében – Universität zu Berlin, azaz Berlini Egyetem néven. Már alapításakor az oktatást és a kutatást egygyé ötvöző egyetem mintája volt. 1828-ban már Friedrich-Wilhelms-Universität néven volt ismert – az egyetem ugyanis felvette az alapító király nevét, s használta egészen 1946-ig.

kultúra volt az a terület, ami viszonylag nagyobb mozgásteret adott, és a határokon kívül rekedtek számára pedig igen fontos kapaszkodót jelentett. Feladatot adott az akkori magyar kormánynak, hiszen a kultúrpolitika kitörési lehetőség is volt abból a politikai elszigeteltségből, ami ekkor, 1920 után jellemezte Magyarországot, mind politikailag, mind gazdasági szempontból. Klebelsberg arra törekedett, hogy a magyarságot egy egységes kultúrnemzetként állítsa a világ elé, és nem túl jó megítélésünket, úgymond egy kulturális „propagandával” helyreállítsa. Természetesen emellett nem lehet elfelejteni, hogy több millió magyar rekedt az országhatárokon kívül Trianon után. Az ő helyzetüket is segíteni hivatott a magyar kultúra elfogadtatása és megmutatása. Az ország ezekben az években nagyon nehéz gazdasági helyzetben is volt, de mindenki belátta, és érezte azt, hogy talán a kultúra és a tudomány területén, annak segítségével ebből is ki tudnánk lábalni. A bécsi és vatikáni levéltári kutatás területei, a magyar kultúra külföldi levéltárakban való felkutatása, és ezeknek az anyagoknak az összegyűjtése már korábban megkezdődött. 1920-ban Bécsben, 1923-ban pedig Rómában alakult Magyar Történeti Intézet, a korábbi Fraknoi-féle vonal mentén. A magyar állam tulajdonában voltak az 1924-ben Bécsben és Berlinben, és az 1928-ban Rómában alapított Collegium Hungaricumok. Ezek számos tudomány területről fogadtak, elsősorban már diplomával rendelkezőket, hogy tudásukat tovább bővítsék ezekkel a külföldi ösztöndíjakkal is. A későbbiekben ezen feladatuk mellett már a magyar kultúrát népszerűsítő kiállítások, filmvetítések, felolvasóestek is voltak. Népszerűsítették és bemutatták a külföldiek számára a magyar kulturális örökséget. Ezenkívül Klebelsberg Kuno kultuszminisztersége alatt, további külföldi ösztöndíjakat is el lehetett nyerni, olyan országokba, városokba is, ahol ilyen magyar intézetek még nem működtek. A nagy kulturális központoknak az elitképzés volt az egyik fő célja. Klebelsbergnek tulajdonítják azt a kijelentést, hogy egy Magyarország nagyságú államot, 3000 fő kiválóan képzett értelmiségi jól tudja vezetni, és eredményessé tudja tenni. Elmondható, hogy ez a terve sikeres volt, hisz a két világháború között 2800 magyar fiatal kapott külföldi ösztöndíjat, és hosszabb rövidebb ideig tanulhatott ezeken a nagy múltú egyetemeken. Bár a külfölddel való kapcsolattartás bármilyen formája a külügyminisztériumhoz tartozott, ezek a külföldi kulturális, tudományos intézetek és kapcsolatok, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium irányítása alá tartoztak akkor. Ennek részben az volt az oka, hogy Klebelsberg nagyon erős, befolyásos tagja, minisztere volt az akkori kormánynak. (Jelenleg az ezeket az intézményeket fenntartó Balassi Intézet a Külgazdasági és Külügyminisztériumhoz került 2016-ban.) Az intézetek többségének volt úgynevezett profilja, meghatározó szakterülete, például a bécsi egyetemre elsősorban a történelemtudományok iránt érdeklődők kaptak ösztöndíjat, míg Rómába inkább a művészetek iránt elkötelezettek, illetve képzőművészek, akik itt tudták magukat tovább képezni. Ehhez az intézményrendszerhez kapcsolódó ösztöndíj program rendkívül sikeres volt. A magyar kulturális diplomácia az intézményrendszer kiépítésének elindítása mellett, a húszas években egy rendkívüli jelentőségű tettet vitt véghez, olyan példaértékű, két nemzet közötti megállapodást tudott aláírni 1926-ban Béccsel, amely máig érvényben van. Ebben az úgynevezett badeni levéltári egyezményben lefektették, hogy

Ausztria és Magyarország közös szellemi tulajdona a levéltári anyag. Elsősorban a közös minisztériumok anyaga volt érdekes ebből a szempontból.⁶ Ennek az értelmében Magyarország visszakapta a kizárólagosan magyar vonatkozású aktáit a bécsi levéltárból, és a két állam közös tulajdonába kerültek, az 1526 és 1918 közötti Magyarországra vonatkozó vagy Magyarország hatáskörében működő szervek működését mutató iratok. Állandósult a magyar levéltári delegáció intézménye, majd később a múzeumi és könyvtári területen is hasonló rendelkezéseket fogadtak el. Rendkívül jó volt az együttműködés ebben az időben a magyar nagykövetség részéről Béccsel is. Az 1932-ben aláírt velencei egyezmény⁷ szintén egy kiemelendő esemény, amikor tételszerűen felsorolták azokat a műkincseket, kódexeket, levéltári-, múzeumi anyagokat, amiket a két állam egymásnak átadott. Az osztrákok által visszaszolgáltatott anyag természetesen jóval nagyobb, mint amit Magyarországról Ausztria kapott. Ekkor kerültek Magyarországra a Corvinák, több mint harminc példány, ezen kívül értékes festmények, szobrok, kéziratok, műtárgyak. Ezekből a visszakért anyagokból 1933-ban a Nemzeti Múzeum egy nagyon reprezentatív kiállítást rendezett. A Bécsben maradt anyagok sorsát szintén szabályozták ezekben az iratokban, és közös anyagnak nyilvánították, ez az egyezmény napjainkban is érvényes.

Klebelsberg Kuno több lehetőségen és forráson keresztül is támogatta a külföldi egyetemek magyar tanszékek, lektorátusok működését. A működésükbe természetesen Magyarország nem igazán tudott beleszólni, de azért bizonyos befolyást tudott szerezni a kultúrán keresztül. A politikai propaganda vádja ezekkel az intézményekkel szemben nem fogalmazódott meg, de azt el kell ismernünk, és be kell látnunk, hogy a külföldi magyar intézetek ebben az időben valóban betöltötték politikai szerepet is. Történetileg a húszas évek a magyar intézetek születésének időszaka inkább, míg a harmincas években a magyar tanszékek, lektorátusok alapításának időszaka volt. A Klebelsberg Kuno által vezetett tárca az 1926-os és 1927-es költségvetési évben a tárcák közül a legmagasabb támogatást kapta, és a politikai elszigeteltségben élő Magyarországnak, a kultúra és a tudomány volt az egyik kitörési lehetősége, aminek így anyagi fedezete is biztosított volt. Az 1927. évi XIII. törvénycikk - A külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról - rendelkezik arról a törvényi háttérrel, ami megalapozta ezt a rendkívül nagyhatású folyamatot, ami ezekben az években indult el. Jegyezzük meg, hogy Klebelsberg nem csak a kulturális diplomáciára alapozta a koncepcióját, hanem más oktatási intézmények megerősítésére és elindítására, mint például a népiskola építési programja.

⁶ A bécsi közös gyűjtemények és levéltárak irányában követendő magyar politika koordinálására és részleteinek a kidolgozására 1918. november 13-án a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Fraknoi Vilmos elnökletével egy külön bizottságot hozott létre, amelynek Fejérfataky László a Nemzeti Múzeum, Petrovics Elek a Szépművészeti Múzeum, Végh Gyula az Iparművészeti Múzeum igazgatója, Czako Elemér a Széchényi Könyvtár osztályigazgatója és Csánki Dezső országos főlevéltárnoka lett a tagja. A bizottság titkári teendőit Gerevich Tibor múzeumi őr végezte. RESS Imre: A Monarchia levéltári öröksége. A badeni egyezmény létrejötte (1918–1926) Budapest, 2008. 34.

⁷ Az 1932-ben kelt velencei egyezmény az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása után Ausztriában maradt magyar kulturális javak átadásáról rendelkezett.

“Kétségkívül csak kevés nép van, melynél a mult nagy eseményei a jelen gondolkozását és érzéseit oly mértékben befolyásolták, mint nálunk és a külföldi megfigyelő előtt épp ezért tűnik fel nálunk oly sok minden alig érhetőnek, sőt egyenesen rejtelmesnek.” (Klebensberg Kuno, 1925.)⁸ Klebensberg úgy gondolta, hogy a magyar kultúra elsősorban a nyugati kultúrával rokon, és a gazdasági kapcsolatoknál és együttműködésnél sokszor a kulturális kapcsolat sokkal erősebb, és gyümölcsözőbb tud lenni. Klebensberg egy nagyon erősen konzervatív politikus volt, de ezt pontosan felismerte magában, felül tudott emelkedni a saját ízlésén és elfogultságán. Többször elmondja beszédeiben is, hogy bár ő a XIX. század végi művészeti irányzatokat tudja elfogadni, értékelni, de tisztában van azzal, hogy megjelennek új, úgymond haladó irányzatok is, és senkit nem gátolt abban, és a munkatársai sem, hogy például a Magyar Római Akadémián, Aba Novák Vilmos vagy Molnár C. Pál ösztöndíjat kapjon, és megalakuljon a római iskola. A felsorolt képzőművészeket ma már úgy ismerjük, mint a XX. századi képzőművészet kiemelkedő alakjait. Klebensberg-ről sokan úgy tartják, hogy nem volt egy igazán eredeti gondolkodó, de abban mindenképpen rendkívüli volt, hogy mások véleményét, elképzeléseit nagyon jól tudta adaptálni, akár a külföldi példákat is a magyarországi viszonyokra. Rendkívül jó szakemberekkel vette körbe magát, az ő érdeme az is, hogy a kultusztárca különösen támogatták, a többi tárcához viszonyítva. Olyan jelentőségű államtitkára volt, mint például az a Kornis Gyula, aki már 1921-ben a *Kultúrpolitikánk irányelvei* című munkájában leszögezi, hogy az „állam etikai jelentősége” a kultúrában van.⁹ Azt gondolták, hogy a trianoni döntéssel talán az is összefüggésbe hozható, hogy Magyarország civilizációját, hagyományait, kultúráját nyugaton nem ismerik eléggé. Kevés információjuk volt a döntéshozóknak a művelt magyar nemzetről. Magyarországra és a magyar kultúrára inkább, mint valamilyen ázsiai eredetű, barbár keleti népcsoportra tekintettek. Természetesen vitathatatlan, hogy a magyar nép ázsiai gyökerekkel rendelkezik. Talán Petőfi volt az, aki a romantikus világirodalom kánonjába be tudott kerülni, utána már például a Millenniumi eseményeket nyugaton nem igazán kommentálták, pedig látványos építkezések sora jellemezte ezt az időszakot, mégsem foglalkozott vele az akkori nyugat.

„[m]ég nagy nemzetek kulturális életének is megártott az, ha egyes időszakokban túltengő sovinizmusból vagy saját szellemi életük túlbecsülése következtében elzárkóztak a külfölddel szemben, a kis nemzetekre pedig egyenesen végzetes, ha izolálódnak a nagy kultúrnépekkel szemben, s annak a tévhitnek adják oda magukat, hogy elzárkóztottan valami egészen speciálisan nemzetit tudnak kiforrni”.¹⁰ olvashatjuk Klebensberg Kuno 1926-os beszédében. A kulturális nyitottság igen fontos, „kis” nemzetek esetében egyenesen kötelező.

Az építkezés következő fejezete, először is a külföldi magyar intézetek és tan-
székek hálózatának bővítése volt, azaz a meglévő lehetőségek továbbfejlesztése,

⁸ Gróf KLEBELSBERG Kuno: Beszédei, cikkei és törvényjavaslatai (1916-1926) Budapest, Athenaeum Nyomda, 1927.

⁹ HATOS Pál: Mit ér a kulturális diplomácia, ha magyar. Korunk 23. évf. 10. sz. (2012. október)

¹⁰ Gróf KLEBELSBERG Kuno: Beszédei, cikkei és törvényjavaslatai. 1916–1926. Athenaeum, Bp., 1926, 185.

újabb szintre emelése. Ezenkívül sokkal tudatosabban kellett a magyar elitképzést szolgálni, támogatni, ösztöndíjak beindításával, harmadik pilléreként pedig a külföldi magyarság kulturális önazonosságát kellett megerősíteni az anyanemzet segítségével. Magyarország kultúráját, tudományos eredményeit és értékeit nagyon széles körben kellett propagálni és a külfölddel megismertetni, ezek voltak az elsődlegesen kitűzött célok. A kettősség, a nyugathoz vagy a kelethez tartozás gondolata az egész magyar történelmet, és főleg a két világháború közötti időszakot nagyban jellemezte, „Kompország”, ahogy Ady fogalmazott. Mennyire és hogyan tud egy keleti gyökerű nép a nyugathoz tartozni? Úgy vélem, ha egy ilyen kettősségben gondolkodunk, ezt előnyként kellene megfogalmazni. Nem kelet *vagy* nyugat, hanem kelet és nyugat. A komp váljon inkább híddá, tudjon szintézise lenni nyugatnak és keletnek. 1918-ig Magyarország nem volt külpolitikájában független, így sajnos a magyar diplomácia is - mondhatjuk - tájékozatlan volt sok tekintetben. A függetlenség előtt a műveltség területén nagyon erős volt a latinus behatás, mivel a latin nyelv tanulása kötelező volt az iskolákban. Ezen kívül egy olyan irodalomcentrikus kultúra jött létre, a magyar nyelv „pallérozásáért”, aminek hatására a gimnáziumok többségében a magyar nyelv és irodalom volt a legfőbb, kiemelt tantárgy. Klebelsberg a tananyagokat ezért is reformálta meg. A nyelv és a nemzet összefüggése folyamatosan végigkíséri a művelődéstörténetet, hiszen a magyar nyelv egy annyira speciális kódrendszer, aminek ismerete nélkül nem biztos, hogy megérthető a kultúránk. Szegedy-Maszák Mihály mondja, hogy „a nyelv, mint történelmi emlékezet [...] a legfontosabb összetevő valamely nemzet azonosságában.[...] leginkább a nyelv a legelfogadhatóbb záloga a magyarságnak”.¹¹

Klebelsberg érdeme abban is áll, hogy felismerte, hogy Trianon után még erősebb lett Budapest szerepe, amit nagyon sokszor ma már úgy mondunk, hogy Magyarország egy vízfej lett, ezért elkezdett vidéken is építkezni a kultúra területén. Ezért kulturális központokat hozott létre Pécssett, Debrecenben és Szegeden. Nagy szerepe volt abban is, hogy a határon túl rekedt egyetemeket az anyaországba költöztesse. Ezenkívül új karok, főiskolák is létesültek az ő minisztersége alatt, Budapesten a Testnevelési Főiskola, a soproni egyetem erdészeti kara vagy a Tihanyi Biológiai Intézet. Legfőbb célja volt, hogy egy nagyon erős középosztály jöjjön létre, amelynek tagjai a tudomány területén is segíteni tudják az ország felemelkedését. A magyar közoktatás egyik legnagyobb és legsikeresebb reformja is az ő hivatali idejéhez köthető. Elindultak a népiskolák építésére kidolgozott programok, az Alföldön elsősorban. Az elindított népi iskolai program célja volt, hogy felemelje az alsóbb néprétegeket a tudás által, és a már hosszasan kifejtett külföldi magyar intézetek alapításával, illetve ezekben az intézményekben, és ezen kívül is ösztöndíjak formájában kineveljen egy új kulturális elitet. Klebelsberg volt az első, aki kidolgozott Magyarországon egy tudománypolitikai koncepciót, hogy a kutatásokat összehangolja, és hogy a fejlesztéseknek lehetőséget, teret adjon. Ezért létrehozta az Országos Természettudományi Alap

¹¹ SZEGEDY-MASZÁK Mihály: „Van, ami nincs”. Magyarságtudomány: elmélet vagy föladat? Európai Utas, 2003.

és Tanácsot¹², és ennek az anyagi támogatását is megszervezte. A Széchenyi Tudományos Társaságot 1927-ben alapították, ennek célja az volt, hogy a pénzügyi, üzleti világ befolyásos, prominens személyiségeit kapcsolatba hozza a tudósokkal, kutatókkal, annak érdekében, hogy az ő munkájukat segítse, vagyis egy szponzorációs rendszert hozott létre. A gazdaság működése ma már sokkal nemzetközibb, míg a nemzeti kultúrák ismét egyre virágoznak, gondolatai éppen ezért ma is követendőek. Sokat dolgozott Klebelsberg azon, hogy hogyan lehet ésszerűsíteni és hatékonyabban működtetni ezeket az intézményeket. Klebelsberg halála után Hóman Bálint vette át a kulturális minisztériumot, akinek politikailag több rossz döntése is volt, de folytatta a megkezdett munkát. Egyesítette az iskolarendszert, több kétoldalú egyezményt hozott tető alá, illetve magyar intézeteket és lektorátusokat hozott létre több európai országban. 1945 után is az általa megkezdett népi kollégiumi rendszer kiépítését folytatták.

4. Kultúrpolitikánk 1945 után, napjainkig

Klebelsbergnek halála után, a harmincas években és a háború alatt egész kultusza alakult ki, majd 1945 után elítélték tevékenységét, illetve elhallgatták őt, újrafelfedezése az 1980-as évek végéig váratott magára. 1947 után Klebelsberg Kuno kultúrpolitikájáról, kulturális miniszteri tevékenységéről nem lehetett beszélni. Ennek az időszaknak a politikája radikálisan szakított munkásságával, őt magát teljes egészében a Horthy-korszakkal azonosították. 1945 után Keresztury Dezső volt az a kultuszminiszter, aki még elfogadhatónak tartotta elődjének kultuszminiszteri tevékenységét. Klebelsberg bűne az volt, hogy a magyar kultúrát egyértelműen a nyugat-európaihoz sorolta, és nagyon erősen bolsevikellenes volt, ezért aztán hosszú idő következett, amikor nem volt ildomos róla beszélni. A II. világháború után Magyarország kulturálisan bezárkózott, minden tekintetben az új szovjet ideológiának igyekezett megfelelni, mind politikailag, mind gazdaságilag, így természetesen a kultúra területén is. A meglévő Kollégiumok alig-alig működtek, inkább a szocialista blokkon belüli intézményeken volt a hangsúly.

¹² Klebelsberg a korában elsődleges ún. „szellemtudományok” (jog, bölcelet, teológia, történelem) mellett felkarolta a természet- és műszaki tudományokat. E célból 1926-ban a József Műegyetemen országos kongresszust hívott össze, amelyen a természettudományok, orvosi, műszaki és mezőgazdasági tudományok kutatására munkaprogramot készítettek. A program végrehajtására pedig kettős szervezetet létesített: az állami segélyt kezelő Országos Természettudományi Alapot és Tanácsot; valamint társadalmi szervezatként a Széchenyi Tudományos Társaságot; mely a gyárak, ipari és mezőgazdasági üzemek, vállalatok adományait használta fel a kutatások támogatására. E szervezetek 1944-ig több millió pengővel segítették a természettudományos és műszaki kutatók munkáját. Klebelsberg érdeme, hogy a maga korában a közfigyelmet a természettudományok és a műszaki tudományok fejlesztésének fontosságára irányította, és támogatásának is köszönhető a korszak reál-értelmiségének eredményei a kémiai és gyógyszeriparban, a villamossági és gépiparban. Klebelsberg volt, aki Szent-Györgyi Albertet hazacsábította, és Szegeden olyan körülményeket teremtett a fiatal tudósnak, hogy az angliai és egyesült államokbeli ajánlatokat visszautasította. Ő az egyetlen olyan magyar természettudományi Nobel-díjas, aki hazai kutatásaiért érdemelte ki a magas elismerést.

1947-ben¹³ hatalmas politikai törés következett be, ami hatással volt a magyar intézetek működésére is. 1963 után, az úgynevezett kádári konszolidáció idején éledtek fel újra az intézetek, az addigi vegetációjukból, de valódi élet ezen intézményekbe csak a rendszerváltás után költözött. A kádári időszakban nem csak kulturális tevékenységük, de nagyon erős politikai szerepük is volt ezeknek az intézményeknek. Számtalan esetben nyilvánvaló is volt ez a politikai szerep, elsősorban a vasfüggönyön túli intézetekben, de a szocialista blokkon belül sem hiányzott egymás „baráti” megfigyelése. A rendszerváltás utáni építkezés eredménye, hogy ma már a világ 24 országában működnek magyar intézetek. 26 intézmény képviseli Magyarország kulturális életét a világban, Belgrád, Bécs, Berlin, Brüsszel, Bukarest, Delhi, Helsinki, Isztambul, Kairó. Ezenkívül vannak magyar nagykövetségek, amik kulturális központot tartanak fenn, ilyen működik Ljubljanában, Londonban, Moszkvában, New Yorkban, Párizsban, Pekingben, Pozsonyban, Prágában, Rómában, Sepsiszentgyörgyön, Stuttgartban, Szófiában, Tallinban, Varsóban, Zágrábban, 2019 végétől Tokióban és Szöulban.

A magyar kulturális diplomácia és tudományos élet mondhatjuk, hogy a konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet igen tisztavirág életű működésével kezdődött, ennek a 100 éves évfordulója kapcsán rendeztek az intézetek vezetői eszmecserét, ahol körbejárták az aktuális helyzetet.¹⁴ Ezen a találkozón felidéztek Klebelsberg Kuno miniszter kiemelkedő szerepét, a kulturális diplomácia intézményrendszer kitalálójának emlékét, aki nagyon jó érzéssel kezdett bele a munkába, ami a vesztes első világháború után az országot igyekezett kivezetni az elszigeteltségből. Szintén ezen a találkozón, a Stuttgarti Magyar Kulturális és Tájékoztatási Központ vezetője, Dr. B. Szabó Dezső, germanista említette, hogy ma ezekben az intézményekben dolgozók számára nagy kihívás, hogy miként tudják bemutatni a magas- és a tömegkultúrát is, és ennek hogyan tudnak kellő arányt adni. Tischler János, a varsói Magyar Kulturális Intézet vezetője ezen a megbeszélésen kiemelte a két nép történelmi kapcsolódási pontjait, majd a magyar évad eredményeiről számolt be. Ekkor még csak jövő időben beszélt az azóta megvalósult kezdeményezésről, ami egy magyar-lengyel történelmi játszótér megnyitása volt Varsóban. Ez azóta meg is nyitotta kapuit a gyerekek előtt, sőt nemrégiben készült el egy magyar-lengyel kétnyelvű társasjáték is. Izgalmas még Lengyelország kapcsán megemlíteni a Krakkói Magyar Centrumot¹⁵ is, ami teljesen civil kezdeményezésként jött létre. Mi, magyarok Lengyelországhoz több szálon kapcsolódunk, valamivel jobban ismerjük, többször járunk ott, tudjuk, hogy Krakkó nagyon sokáig

¹³ A kékcédulás választás néven elhíresült 1947-es magyarországi országgyűlési választást augusztus 31-én rendezték. Ez volt az első olyan országgyűlési választás, amelyen a legtöbb szavazatot egy kommunista párt (Magyar Kommunista Párt, MKP) kapta, de a választójogi törvény módosításával és a választási csalások ellenére sem sikerült az abszolút többséget megszereznie. Sikeres volt azonban az a taktika, amellyel felszalámták a korábban abszolút többséggel rendelkező Független Kisgazdapártot (FKgP).

¹⁴ Az isztambuli intézetet 2013-ban nyitották újra, Isztambuli Magyar Intézet néven.

¹⁵ Az Alapítvány az első olyan külföldi magyar civil kezdeményezés, amely nem a diaszpóra kisebbségi szervezeteként vagy baráti egyesülésként, hanem a magyar kultúra professzionális igényű népszerűsítése céljából jött létre. (<http://hungary.art.pl/>)

a történelmi fővárosa volt Lengyelországnak, a nagy múltú egyetem kapcsán pedig ismert, hogy számtalan magyar diák fordult meg Krakkóban a középkor óta. Krakkó megannyi magyar emléket őriz, mégis az épületeken, helyszíneken, néhol hiányos az utalás magyar vonatkozásra. Véleményem szerint ma már egy QR-kód elhelyezése is elegendő lenne az információ átadására. A tanácskozás idézett hozzászólásainak két fontos elemét újból kiemelném. A magas kultúra mellett hogyan tud megjelenni a szélesebb rétegeket is vonzó, de értékes magyar kultúra, illetve a történelmi kapcsolatok értékének kiaknázása is rendkívül fontos. Tíz évvel ezelőtt létrehoztak egy új munkakört a kulturális diplomácia területén, mégpedig az oktatási és kulturális szakdiplomata pozíciót. A találkozón tevékenységéről Szentmártoni Livia beszélt, aki jelenleg Sanghajon kívül, Ammánban és Tokióban tevékenykedő szakdiplomata. A szakdiplomátáknak nincsen állandó épületük, hanem projekt alapú finanszírozásban dolgoznak. Ez nagyfokú rugalmasságot biztosít, és célzott feladatellátására ad módot. Az ő feladatuk ugyanúgy a magyar kulturális örökség ápolása, az együttműködések ösztönzése, kiemelt fesztiválokon való megjelenés segítése. A sanghaji projektekről tudható, hogy a 25 milliós világváros metrójában már 2015 óta olvashatnak magyar verseket az utazók Ezenkívül megjelent Hugyeczk László építész munkáiból egy reprezentatív kiadású könyv, hiszen ő volt az az építész, aki számtalan sanghaji épületet tervezett, és jól ismert a neve a városban és Ázsiában. Azért is álljunk meg egy bekezdés erejéig a nagyszerű építész munkásságánál, mert 2018/19 Hugyeczk Emlékév, amit a Magyar Építőművészek Szövetsége hirdetett, és számtalan konferencia és workshop keretében foglalkoztak építészetével.¹⁶ Leghíresebb épülete az art deco stílusban épült Park Hotel, ami nagyon sokáig a térség legmagasabb épülete volt, az első felhőkarcoló, igazi sztárépítésze volt a városnak. Ez az épület 100 év elteltével is meghatározza Sanghaj arculatát. Egész élete olyan kalandos volt, hogy filmvászonra kívánczik. Hugyeczk, Sanghaj tiszteletbeli konzuljaként is működött. Az emlékévkapcsán még májusig kiállítás volt látható személyes és szakmai anyagaiból is Sanghajban. Nem kell külön részletezni, hogy milyen jelentőséggel bír egy ilyen építészeti hagyaték, hogy élővé és mindennapivá teszi a kapcsolatot azáltal, hogy minden nap szembesül egy sanghaji egy magyar építész „kézjegyével”. Ugyanúgy, ahogy a Nyugati pályaudvarról legtöbben tudjuk, hogy felépítésében Eiffel építészirodája működött közre.

Kulcsár Szabó Ernő feltételezése¹⁷ szerint, az idegen kultúra nem önmagáért fordul egy másik kultúra felé, hanem inkább saját kérdéseire vár választ, és ezen a tudáson keresztül igyekszik megérteni saját magát. Érdemes ezeket a hungarológiai, kulturális diplomáciai kérdéseket sokszor nemzetközi összefüggésekben is vizsgálni. Napjainkban a kultúra területén az angol nyelv a domináns, és egyre jobban felváltja a képi világot, a képi megjelenítést a szöveget, az írott szót. Az új eszközök elterjedése, a mobiltelefon, a digitális technológiák fejlődése nagymértékben felgyorsítja a folyamatokat. Ez a fajta technológiai fejlődés, még nem tudjuk, hova vezet, hiszen az eszközök, amiket

¹⁶ <http://www.hudecproject.com/hu/aktualis>

¹⁷ KULCSÁR SZABÓ Ernő: Az „azonosíthatatlan” poétikája? Megjegyzések a hungarológia fogalmának változásaihoz. Hatalom és kultúra. Az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus előadásai. [2002]

használunk valójában sokkal többre képesek, mint amire ténylegesen felhasználjuk őket a mindennapokban. A mai intézmények, kollégiumok általában a nagyvárosok kiemelt negyedeiben működnek, presztízstértékű helyeken, ezeknek fenntartása igen költséges, de semmiképpen nem érdemes feladni ezt a pozíciót, hanem egy olyan kulturális színfoltta kell válniuk, ami túlmutat egy-egy emlékévké megrendezésén. Kulcsár Szabó Ernő gondolatát továbbvíve megállapíthatjuk, hogy ezeknek az intézményeknek és eseményeknek szervesen be kell épülnie az adott város kulturális életébe. Minden városnak más a hangulata, az arca, más az ott élők kulturális igénye, amihez érdemes mindig igazodni. Az intézményeknek a fentebb már felsorolt funkciókon kívül programot kell adnia a diaszpórában élők számára is, akár 1944-45 akár az 1956 utáni emigránsoknak, illetve az ő leszármazottjaiknak, hogy kulturális bázisok legyenek ezekben az intézményekben.

Magyarország intézményhálózata jónak mondható a számok tekintetében, ha a környező országokat vizsgáljuk: közel azonos számú intézményt tart fent, mint mondjuk Csehország vagy Lengyelország, de a bővítés felé lenne még igény és lehetőség. Az utóbbi években a magyarországi hálózat bővült a környező országok tekintetében. Nagyon fontos a közép- kelet- és délkelet-európai stabilitás, hiszen a környező országok mindegyikében élő kisebbség ilyen módon való erkölcsi támogatása is lényeges. A belgrádi, zágrábi, kolozsvári intézetek, ezt a „szomszéd helyzetet” tudják a kultúrán, kulturális diplomácián keresztül erősíteni. A Kolozsvári Intézet létrehozása rendkívül fontos, hiszen ez a romániai magyarság szellemi központja. Kolozsvár központi városa az erdélyi magyarságnak, több dolog is indokolja azt, hogy magyar intézet létesüljön, egyrészt Erdély kulturális fővárosa, másrészt nagyszámú egyetemi diáksággal rendelkezik, egy egyetemi várost kultúrafogyasztó emberek lakják, nemzetközi vonzereje van. Ezeket a lehetőségeket már több európai ország is felismerte és létesített Kolozsvárott kulturális intézetet.

A magyar kultúrának, kultúrpolitikának egy másik érdekes szegmense, hogy századokon keresztül számunkra Németország volt nyugat felé a kapu. Ezt Keresztury Dezső mondta, és ez nagyon sokszor most is visszaköszön, nemcsak a politikában, de a kultúrában is. Így aztán a kortárs magyar irodalom megismerésében nagyon nagy szerepe van a német olvasóknak és kritikusoknak. Német vonalon keresztül vált ismertté Kertész Imre, Esterházy Péter, Nádas Péter, de Márai Sándor és Szabó Magda művésze is. Úgy érzem, hogy a mai politika igyekszik egy másik fókuszpontot is találni, ez pedig a Visegrádi Négyek országai. Erősíteni a négy ország közötti kulturális és gazdasági kapcsolatokat, a régiót egységként kezelve. A négy ország geopolitikai helyzete igen fontos. A történelmi múlt ezer szállal kapcsolja össze ezeket a nemzeteket, de még a közelmúlt történelme is nagyon hasonlóan alakult ezekben az országokban, gondolok itt a szocialista államberendezkedésre és annak megszűnése utáni állapotokra. Szekfű Gyula már 1927-ben felhívta Klebelsberg figyelmét arra, hogy a környező országok kultúrájára és nyelvére is hangsúlyt kell fektetni, elsősorban a szláv és román nyelvek tanulását sürgette. A szláv nyelvű és román nyelvű országok az új határok révén is szomszédok lettek, illetve kisebbségként is élnek Magyarország területén, így egymás kultúrájának megismerése a békés együttélés egyik záloga.

5. Közvetítői szerepek, értékek

De mit akarunk magunkból megmutatni, milyenek akarjuk mutatni magunkat? - ezekre a kérdésekre adott válasz is nagyban befolyásolja egy-egy intézmény Magyarországról közvetített képét. Ezen kérdések sorára adott válasz határozza meg egy intézet arculatát, sikerességét. A magyar kultúra mely szegmensét szeretném megmutatni: az irodalmat, a képzőművészetet vagy a tudományok területére is kitekintenek? Mitől lesz kíváncsi rám, vagyis a magyar kultúra bármely megjelenésére egy másik nemzet tagja? Mit tudok a diaszpórában élőknek adni, hogy kultúrájukat nemzedékek múlva is sajátjuknak érezzék és tudják?

Érdemes áttekinteni azokat a magyar értékeket, amiket a kultúrdiplomácia is fontos, közvetítendő értéknek tart. Több esetben mint piaci érték is meghatározásra kerülnek az Értéktár elemei. A kulturális javak piaci eladhatósága és forintra váltása gazdasági szempontú értékelése sem elhanyagolható célja a kultúrdiplomáciának. A törvény egyik célja a magyar nemzeti értékek és hungarikumok meghatározása, felkutatása, rendszerezése, ápolása és védelme. Ezen túl megismertetni a jelen és jövő emberei számára ezt a páratlan kincsgyűjteményt. A törvény megalkotásakor a célok között fogalmazódott meg azonosítani és számba venni értékeinket. Széleskörű gyűjtőmunka révén kultúránk sokszínűségének bemutatására is alkalmas ez az Értéktár. Hungarikumnak nevezzük, azokat a dolgokat, amik olyan kiemelésre, megkülönböztetett figyelemre és védelemre méltó értékek, amely magyar specifikus tulajdonságokkal rendelkeznek, egyediek, különlegesek és minőséget képviselnek. Ezért belföldön és külföldön is a magyarság kiemelt értékei vagy védett természeti értékek, vagy kiváló nemzeti termékek.

A nemzeti értékek rendszerezése és védelme egy piramisszerűen felépülő rendszer, ezt nevezzük Magyar Nemzeti Értékek Piramisának. A védjegynek gazdasági indukáló hatása is van. Cél, hogy minél több hungarikum tanúsító védjeggyel ellátott termék készüljön, és ezek mind a hazai, mind a nemzetközi piacokon megjelenjenek. A magyar értékeknek természetesen ez csak egy szegmense. Egyre több helyi értéktár jön létre, és folyamatosan bővül. Jó lehetőség végiggondolni már a kisebb közösségek, települések szintjén is, hogy mik azok az értékek, amiket a későbbi generációk számára tovább akarok adni és meg akarok őrizni.¹⁸

6. Múzeumok

Az 1922. évi XIX. törvénycikk egy, a kultuszminiszter fennhatósága alatt álló önkormányzati tanács igazgatósága alá helyezte a Nemzeti Múzeumot, szervezetileg hozzácsatolva a Széchényi Könyvtárat, az Országos Levéltárat, a Szépművészeti Múzeumot, az Iparművészeti Múzeumot és a Pázmány Péter Tudományegyetem

¹⁸ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300114.kor>

könyvtárát. 1923-tól Hóman Bálint lett a Nemzeti Múzeum főigazgatója, akinek programja tudományközpontú volt. Ahogy fogalmazott: „...a Magyar Nemzeti Múzeumnak igazi tudományos jelentősége gyűjtő, feldolgozó munkásságának nemzeti irányában és karakterében van.”¹⁹ Ennek megfelelően a gyűjtést is a magyar vonatkozású anyagra korlátozta. Hóman az állandó kiállítás ügyét tartotta fontosnak, ám ennek létrehozására sajátos megoldást talált. Oka lehetett a pénzügyi helyzet is, de tény, hogy a Nemzeti Múzeum XX. századi első állandó kiállítása „vendégtárlat” volt: 1932-ben nyílt meg az épület emeleti termeiben, a mai történeti kiállítás helyén Ernst Lajos (1872-1937) magyar történeti gyűjteményének kiállítása, és ekkor jelent meg a bemutatott anyagot leíró katalógus is. A bevezetőben Hóman Bálint – akkor már kultuszminiszterként – Ernst Lajosról megjegyezte: „...őt sem esztétikai, sem anyagi megfontolás nem vezette; az elébe kerülő régi tárgyakkal szemben csak egy kérdésre keresett választ: kapcsolatban állnak-e Magyarország múltjával... Ernst Lajos mindent gyűjtött, aminek köze volt a magyarsághoz, a legmagasabb művészi értéktől kezdve a mindennapi élet legszerűsebb apróságáig.”²⁰ Gyűjteményét a „nemzeti múlt múzeumának” nevezte Hóman. Ernst gyűjteményének alakításakor hiteles, egykorú tárgyak gyűjtésére törekedett, de ha ilyet nem talált, akkor pótolta „ideálképekkel”. Így tudta folyamatában bemutatni a magyar történelmet – szemben bármely más akkori múzeumi gyűjteménnyel. Hóman Bálint a gyűjtemény közművelődési és művészettörténeti értékét abban látta, hogy az bővelkedik nagy mesterek kiváló munkáiban. Kiemelte azt is, hogy a kéziratok, oklevelek, leletek, iparművészeti tárgyak, irodalmi ereklyék mellett mégis csak a festmények a leghatásosabbak. Ez az állandó kiállítás négy évig volt látható, Ernst öngyilkossága után a múzeum nem vásárolta meg a gyűjteményt, amely szétszóródott.²¹

Hogy szól ma a múzeumi törvény? „A kulturális örökséghez tartozó javak múltunk és jelenünk megismerésének pótolhatatlan forrásai, a nemzeti és az egyetemes kulturális örökség egészének elválaszthatatlan összetevői; szellemi birtokbavételük minden ember alapvető joga. Az e fogalomkörbe tartozó értékek különös védelme, megőrzése és fenntartása, valamint a nyilvánosság számára történő széles körű és egyenlő hozzáférhetővé tétele a mindenkori társadalom kötelezettsége.”²² Ha csak nagyon címszavakban akarom felsorolni, mi is történik egy múzeumban, akkor a következőket említeném: gyűjtés, megőrzés, kutatás, kiállítás, feldolgozás. Mely funkciókat tud ebből egy külhoni intézmény felvállalni? A gyűjtés mindenképpen ezek közé sorolandó, illetve a kiállítás – ha a többitől el is tekintünk. A gyűjtés, gyűjtemények már a középkorban is presztízs értékűek voltak, illetve a szellemi közösség kifejezésére is szolgáltak. Egy-egy gyűjtemény célirányos ismeretátadás eszköze, a tanítás eszköze, már Comenius is így tekintett rá. Már a XIV. században komoly főúri gyűjteményekről tudunk, sőt Mátyás

¹⁹ GÁL Vilmos: A Magyar Nemzeti Múzeum a két világháború között. *Folia Historica* 22 (2002–2004) 47–79.

²⁰ GÁL Vilmos: A Magyar Nemzeti Múzeum a két világháború között. *Folia Historica* 22 (2002–2004) 47–79.

²¹ BASICS Beatrix: Az önmaguk múzeumává meredevett múzeumok, Az állandó kiállítások szerepének változása kialakulásuktól napjainkig MúzeumCafé 50.

<http://muzeumcafe.hu/hu/hogyan-lett-idokapszula-az-allando-kiallitas/>

²² <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700140.TV>

király is gyűjtött képzőművészeti alkotásokat is. Az első nyilvános nemzeti múzeumok alakulásával szinte egy időben jött létre a már említett Magyar Nemzeti Múzeum²³ 15.000 nyomtatott könyvvel és sok ezer régi kézirattal, gróf Széchényi Ferenc jóvoltából. Eötvös József felhívása a népnevelési egyletek alapítására szintén nagy lendületet adott különböző gyűjtések és ehhez csatlakozó - ma úgy mondanánk - civil szervezetek létrejöttéhez. Ilyen egyletek Kárpát-medence szerte alakultak a XIX. század második felében. Ekkor alakul az Erdélyi Múzeum- Egyesület – Erdélyi Nemzeti Múzeum (1859), a Nagykálló, Szabolcs megyei Régészeti Egylet, (1868), a Biharmegyei- és Nagyváradai Régészeti- és Történelmi Egylet, Nagyvárad (1871), a Vas megyei Régészeti Egylet, (1872), a Történelmi- és Régészeti Egylet, Székesfehérvár (1873), a Békésvármegyei Régészeti- és Művelődéstörténelmi Társulat, Gyula (1874) is. A XX. század legelején, még az ilyen egyesületi formában alakult közgyűjtemények voltak jellemzőek, és legnagyobb számban ezek működtek, illetve a városok által alapított intézmények adták a múzeumi hálózat gerincét. Külföldön is számtalan magyar egyesület, civil kezdeményezés működik az állami finanszírozású intézmények mellett, ezek gyűjteményeinek széleskörű bemutatása izgalmas vállalkozás lenne.

7. Kiállítások, gyűjtemények az Intézetekben, múzeumi funkciók

A külhoni magyar intézetek kiállításait végignézve, több olyat is találtam az elmúlt időszakban, ahol a fogadóország kultúrájához közel álló műfajú, témájú kiállítást láthattak az érdeklődők. Álljon itt néhány kiállítás példaként az intézetek munkáiból, amik véleményem szerint komplex befogadást adhatnak a betérőnek, és a múzeumi funkcióhoz közelítő szerepet valósítanak meg! A Balassi Intézet Kínában, Bán Sarolta fiatal fotóművész képeiből rendezett kiállítást. Magyarország Sanghajban Főkonzulátust tart fenn, az ő szervezésükben volt látható 2018. június 2. és 10. között, a Sanghaj melletti Ningbóban, a SurREALity című tárlat. A Kína-KKE Kulturális és Művészeti Fesztiválon részeként jött létre a kiállítás és tekinthették meg a látogatók. A különleges összhatást fokozta, hogy a képeket egy szűk, koromfeketére festett szobában rendezték be. Az egyedi és egyben szurreális kiállítás képeit magyar költők idézetei tették még szokatlanabbá, a kiállítótérben pedig Liszt Ferenc *Krisztus* című oratóriuma szólt.²⁴ A képek és a hozzájuk tartozó szövegek jelentést mélyítő szerepe izgalmas kísérlet, egy világszerte híres zeneszerző dallamaival fűszerezve. A néhol szurreális képek klasszikus zenével párosítva izgalmas kiállítást hoztak létre. Több érzékszervre ható, sokrétű befogadást adó élmény lehetett az ellentétekre épülő feszültségekkel. A fiatal alkotó az iparművészet területéről találta meg a digitális fotózás eszközeit az önkifejezéshez. Mondhatjuk, hogy ez az összművészeti kiállítás, az alkotó fiatalos lendületét és látásmódját mutatja, amire az ázsiai országban befogadó közönségre talált.

²³ Első nemzeti múzeumok: Uffizi, 1581., Louvre, 1681 és 1793., British Museum, 1753., Ermitázs, 1764., Nemzeti Múzeum, 1802., Prado, 1819., Római egyházi gyűjtemény, 1822., National Gallery, 1824.

²⁴ <http://www.balassiiintezet.hu/hu/esemenyek/2421-magyar-fotomuvesz-kinaban/>

Említsünk meg még egy fotókiállítást, ami több szempontból is nagyon érdekes! Nem csak azért, mert a fénykép befogadása sokszor nem igényel kulturális előképzettséget, a megragadott pillanat varázslata adja az élményt, hanem azért is nagyon izgalmas ez a Prágában kiállított fotósorozat, mert a magyar paraszti életet mutatja meg művészi képein Korniss Péter. Amikor a magyar kultúrát akarjuk megmutatni, akkor legtöbbször a néptáncban, néphagyományok megmutatásában gondolkodunk. Itt ezen a kiállításon nem direktben mutattak be például egy cifraszűrt, vagy a juhász mesterség eszközeit, hanem a hétköznapi életben, az életből elkapott pillanatot adták át. Természetesen egy kiragadott kiválasztott pillanat megmutatása az mindig egy interpretáció már önmagában is, az alkotó szemén keresztül látjuk azt az adott tárgyat, érdemes azon elgondolkodni, hogy mennyivel több tud lenni egy ilyen fotó és tud-e több lenni, mint egy klasszikus néprajzi kiállítás. Az örökkévalóság utáni vágy volt a címe Korniss Péter kiállításának Prágában. A Kossuth-díjas és Pulitzer-emlékdíjas fotóművész egyedülálló munkásságába nyújtott betekintést. Az Óvárosi Városháza kiállítóterében megrendezett tárlat a kortárs magyar fotóművészet kiemelkedő alakjának életpályáját mutatja be. A fotók közel viszik a látogatót a kelet-európai gyökereket őrző vidék és a tradicionális élet mindennapjaihoz. Korniss Péter dokumentarista fotográfusként lett elismert, elsősorban a paraszti életforma és kultúra kelet-európai megörökítésével. Ez a téma később is fellelhető munkásságában. Az újságírói, pedagógiai és kurátori munkájában is nemzetközi ismertségnek örvendő fotóművészt speciális kapcsolat fűzi Csehországhoz, különösen Prágához: húsz éven át volt a Czech Press Photo nemzetközi zsűritagja, és egyedüli alkotóként 2014-ben átvehette a Czech Press Photo életműdíját a verseny zsűrijében elvégzett több évtizedes munkájának elismeréseként. A 2018. június 28-ig megtekinthető tárlat a Czech Top Photo, Prága Város Önkormányzata, a Prágai Magyar Intézet és a Várfok Galéria együttműködésével valósult meg. A kiállítás védnöke Prága főpolgármestere és Magyarország prágai nagykövete. A tárlat kurátora Daniela Mrázková, cseh művészettörténész és fotókritikus.²⁵ Feltételezhetjük, hogy Korniss ismeri a várost, a közeget ahol kiállított, így képei nem a levegőben lógtak, hanem az alkotót ismerő közönség láthatta a tárlatot. Itt ennél a kiállításnál érdemes egy kicsit elidőzni. Mennyire erősítette, mélyítette a csehekben élő sztereotípiát rólunk? Vagy könnyítette a befogadást, adott-e újat, árnyalta-e a képet? Berta Erika: A hungarológia szerepe a kultúrák közvetítésben²⁶ című tanulmányában személyes tapasztalatát osztja meg velünk. Egy tanévet töltött a prágai egyetemen és szembesült azzal, hogy a csehek szemében mi a magyar. A csehek megfogalmazásában: egy nagyon jó hely, ahol vendégszeretőek az emberek, és jókat lehet enni. Illetve egy nagyon hagyományosnak mondható kép él rólunk, azaz alacsony, tömzsi, bajszos emberek pulival. Az előző két sor valójában sztereotípiák sora. Természetesen vannak olyan sztereotípiák, amit szeretnénk megőrizni magunkról, ezek ugye a pozitív értékeket hordozóak, és vannak, amit nem szívesen vállalunk fel. A saját kultúra minden

²⁵ <http://www.balassiintezet.hu/hu/esemenyek/2379-korniss-pragaban-2018/>

²⁶ BERTA Erika, A hungarológia szerepe a kultúrák közvetítésben, Válogatás a dialógus konferencia előadásából szerk. PINTÉR Tibor, Budapest ELTE BTK, 2015.

kulturális találkozás esetében felértékelődik. A csehek még egy régi, de még számukra élő sztereotípiával élnek, azaz a magyar egy alacsony, zömök, nagybajuszú pásztor ember a pusztából, aki népviseletben jár, és nagyon jókat főz. Itt jusson eszünkbe a prágai fotókiállítás anyaga! Valóban ilyenek vagyunk, azt szeretnénk, ha ez a kép élne rólunk, és ez az így kialakult kép pozitív vagy negatív töltetű, és van-e gazdasági, turisztikai haszna? Hogy milyenek látnak minket, egyrésztől lassan változó kép, számtalan be-rögzött, hagyományozott oka van, ezen változtatni nem egyszerű feladat. Ugyanakkor nagyon dinamikus is lehet ez a változás, főleg amikor valamely esemény ránk irányítja a figyelmet, illetve szerintem a modern eszközök segítségével már könnyen változtatható, de legalábbis árnyalható a kép. Ha most vetünk egy pillantást Korniss Péter, egyik Prágában kiállított fotójára, ami a képmellékletben is megtalálható, azaz a pásztor kutyájával áll a magyar pusztán, nem kell sokat gondolkodnunk azon, hogyan erősödik tovább ez a rólunk kialakított kép. Ezzel a képpel természetesen semmi baj nincs, valóban így néz ki egy pásztoember, bár a fiatalabb juhászok már nem mindig, de mi mindannyian tudjuk, hogy nem csak ilyenek vagyunk. Mint ahogy biztos van olyan cseh, aki nem szereti a sört vagy a knédlit. Egy-egy sztereotípiá lebonthatása igen hosszú folyamat, már ha olyan bevésődött képről van szó, amit szeretnék megváltoztatni. Vannak persze kitüntetett pillanatok, amikor egy ilyen változtatás vagy árnyalás sokkal könnyebb és gyorsabb lehet, például egy olyan esemény kapcsán, amikor nagyobb figyelem hárul az adott nemzetre, illetve a hungarológusoknak is nagy szerep jut ebben.

Tárlat nyílt Isztambulban az első hosszú távú autós túraút emlékére, mégpedig két helyszínen is, az Intézetben és a Koc Múzeumba párhuzamosan volt látható az anyag. A kiállítás 2018. április 26-tól várta a látogatókat. Az 1912-ben megrendezett Budapest-Konstantinápoly autós túraút adta a kiállítás apropóját. Az Isztambuli Magyar Intézet, a Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum és a Koc Múzeum közös tárlata korabeli fotók, dokumentumok, leírások és újságcikkek segítségével mutatta be az autózás hajnalán megrendezett versenyt, amely egyben a Magyar Királyi Automobil Club első nagyobb nemzetközi rendezvénye volt. Az útvonal érintette Bukarestet, Szófiát és a török fővárost. A kiállítás kurátora Négyesi Pál volt.²⁷ A vándorkiállítás

²⁷ A Kalandra fel! című tárlat két helyszínen is megtekinthető volt és igyekezett szemléltetni az esemény társadalmi, nemzetközi aspektusait is. Az Isztambuli Magyar Intézetben (IMI) a "színesebb" változat, míg a Koc Múzeumban egy tablókiállítás kapott helyet. A tárlat magját a mintegy 30 eredeti fotó nagyfelbontású, felnagyított másolata alkotja. Az IMI-ben emellett még eredeti dokumentumokat, többek között térképeket, az autós túra meghívóját, a záró vacsora étlapját, a futam programfüzetét, valamint magánnaplókba, újságokba írt személyes visszaemlékezéseket, magyar és török sajtóbeszámolókat, továbbá a túrán induló két autó kisméretű modelljét is bemutatják. Az autós túrának egyrészt a fejlődő magyar-török baráti kapcsolatok, másrészt az izgalmas útvonal, a balkáni útvízviszonyok miatt volt Isztambul a célállomása, amelyet Európában akkor még Konstantinápolynak neveztek. A futam egyik ága Szófián, a másik ága Bukaresten keresztül jutott el az Oszmán Birodalom fővárosába. Az első világháború előtti, politikai viszályoktól "forró levegőjű" Balkánra a résztvevők löfegyvert is vittek magukkal, illetve leírást kaptak az érintett településekről. Az autós túraút nem volt klasszikus értelemben vett verseny, így győztest sem hirdettek, a részvétel volt a fontos. Négyesi Pál autótörténész, a kiállítás kurátora szerint a Konstantinápolyba tartó futam szaknyelven megbízhatósági túraút volt, ahol az autók működőképességét demonstrálták. Ez a műfaj az 1920-as évekig maradt fenn. A KMAC másik célja az volt, hogy megismertesse a vidékkel az autókat, népszerűsítse a motorizációt, sok falu volt ugyanis, ahol még nem is láttak ilyen járművet.

az 1912-es túraút két másik kiemelt helyszínén, Szófiában és Bukarestben is látható volt, vagyis a térség nagy részét lefedte maga a verseny, de a visszaemlékező kiállítás is. Egy másik, szintén autókkal kapcsolatos kiállítás Pozsonyban nyílt, Galamb József és a Ford T-modell címmel. 2018. február 28-án a pozsonyi Közlekedési Múzeumban. A Ford-T modellt főkonstruktőrének emléket állító tárlaton a makói születésű világhírű gépészmérnök tárgyai, családi fotók és feljegyzések, Ford katalógusok és makettek is láthatóak voltak. A kiemelkedő magyar egyéniségek, méltán az egész világon ismert nagyságaink bemutatása hálás, bár nehéz feladat is. A legnagyobb hírértéke a kiállítással kapcsolatban annak volt, hogy egy még működő T-modell volt látható, amit Makóról szállítottak Pozsonyba. Az autók egy nemzetközi „nyelvet” beszélnek, nagyon erős hívószó tud lenni a mai napig egy autós esemény, a Ford-T pedig a világon mindenhol ismert. 1972-ig a legnagyobb példányban (15 millió) eladott autó volt, köszönhetően Galamb József nagy újításának, a futószalagos gyártásnak. De még a mai napig is egy tízes listán, a kilencedik helyen tud szerepelni ezzel a darabszámmal, vagyis jó „reklámértéke” lehet a magyar fejlesztésnek 2019-ben is.

Magyar találmányok Braziliában témájú kiállítás nyílt 2018 tavaszán a tengerentúlon. Az utóbbi évszázadok legnagyobb magyar találmányait bemutató Smart Hungary kiállítás április első hetében Nova Friburgóban volt látható. A Rio de Janeiro állambeli, többek között magyarok által létrehozott város 2018-ban ünnepelte alapításának 200. évfordulóját. Az alapító nemzetek a jubileumi rendezvénysorozat keretében kaptak lehetőséget a bemutatkozásra. A magyar találmányokat és technológiákat felvonultató kiállítást április végéig láthatta a brazil közönség.²⁸ Ez a kiállítás szép példája annak, hogy egy közösség miként vesz részt, és épít egy újat, több más kultúrával közösen. Mit tudnak a közösségek egymáshoz hozzátenni, a sokszínűség ritka, termékeny példája. Az előző, Galamb József példájához hasonlóan, ebben az esetben is a magyar kreativitás és tudás került középpontba, ami szintén kiemelendő „tulajdonsága” népünknek. Közhelynek számít már, hogy a magyar nép lélekszámahoz mérve nagyon sok tudóst adott a világnak, az is az igazság része, hogy a legtöbb alkotás, találmány, nem Magyarország területén született meg.

A magyar intézetek között az egyik legaktívabbnak, természetesen külső szemlélőként, a Sepsiszentgyörgyi Intézet tűnik, legalábbis a közösségi médiát kimagasló aktivitással használják. Több szempontból is más helyzetben van, mint mondjuk a berlini intézet vagy akár a bukaresti, aminek fiókintézményeként jött létre 2005-ben, majd a következő év őszén meg is nyitott. Az intézmény új neve 2012. január hónaptól: Magyarország Kulturális Központja, Sepsiszentgyörgy. A központ nem Magyarország területén, de mégis magyar közegben működik. Sepsiszentgyörgy a legnagyobb abszolút magyar többségű város, amely nem a mai Magyarország területén fekszik, ám lakosságának 75%-a magyar.²⁹ Mondhatnánk, hogy az azonos kulturális közegben szinte bármi kiállítható, hiszen nincs kulturális különbség. Ebben az esetben a kulturális megmaradás a legfontosabb cél, még akkor is, ha ebben a városban nem kisebbségként

²⁸ <http://www.balassiintezet.hu/hu/esemenyek/2349-magyar-talalmanyokbraziliaban/>

²⁹ <https://hu.wikipedia.org/wiki/Sepsiszentgy%C3%B6rgy>

élnék magyarok. Lovas öltözet és viselettörténeti kiállítás volt a közelmúltban, de a program sok tekintetben bármelyik igényes magyarországi kulturális központ programja is lehetne. Április 17-én volt egy figyelemreméltó könyvbemutató Zabolán, a Mikes kastélyban. Az eseményen a Sepsiszentgyörgyi Balassi Intézet rendkívüli meghívottak jelenlétében mutatta be Michael O'Sullivan: Patrick Leigh Fermor - Erdély egy angol utazó szemével című monográfiáját. Jelen volt, a szerző Dr. Michael O'Sullivan, Barcsay Tamás történész, és Petroc Trelawny a BBC3 munkatársa is. A környezet és a téma teljes összhangban volt egymással, hiszen az angol utazó a két világháború közötti arisztokrácia mindennapjairól ad beszámolót, a Mikes kastély pedig napjainkban egy luxus kastélyszálló, amit a Mikes család kapott vissza nemrégiben. A kötetben az angol útirajzírás hagyománya, az előítélet nélküli szemlélődés, a mindenre nyitott kíváncsiság, ténszerűség és személyes hang ötvözése kerül előtérbe. A kötetben eredeti dokumentumok és fotók láthatóak. Elsősorban az arisztokraták életét mutatja be a kötet, ami a második világháború után szinte egy csapásra eltűnik a magyar társadalomból. Barcsay Tamás történész abban látja a leírás nagyszerűségét, hogy a magyar történelem ezen időszakát az arisztokraták életén keresztül mutatja be az angolszász világnak. Nem történelmi adatokon keresztül, hanem egy társadalmi réteg életének albumaként. Az erdélyi kalandok és kastélyok világának történeteit hamarosan lefordítják magyar nyelvre is.³⁰

Fontos megemlíteni a Székely Nemzeti Múzeumot, Kézdivásárhelyen, amelyet 1875-ben Imecsfalván özv. Cserey Jánosné Zathureczky Emília hozott létre. Társa az alapításban az első múzeumőr, Vasady Nagy Gyula volt. Az alapszabály szerint a gyűjtemény a székely nép elidegeníthetetlen tulajdona. 1924-ben alapítványként jogi személynek ismeri el a román állam is, ezt még 1946-ban is megerősítették. 1949-52 között következett az államosítás, ezután különböző közigazgatási egységek állami tulajdonként kezelik. 1964-ig bezárólag több szakaszban, a 250 000 tételes levéltárat a sepsiszentgyörgyi állami levéltárba kebelezik, azóta annak magvát képezi. 1994 végén engedélyt kap a "Székely Nemzeti Múzeum" név újbóli, ideiglenes használatára. A "nemzeti" szót félreértve (románul egyben 'országost' jelent), rövid ideig országos múzeum, viszont így közvetlen bukaresti alárendeltségbe kerül. Az 1992-ben újra bejegyzett Székely Nemzeti Múzeum Alapítvány 1999-ben bejelenti jogfolytonosság-igényét. Jelenlegi fenntartója Kovászna megye.³¹

A múzeumok és kiállító terek mellett érdemes az emlékhelyekről is röviden szólni. Az emlékhelyek nem szorosan kapcsolódnak eredeti vizsgálódásunk köréhez, de egy pár soros feljegyzést mindenképpen érdemes tenni ebben a témában. A külföldi kiállítóhelyek, emlékhelyek a Nemzeti Múzeum kezelésében³² vannak, így Törökországban a II. Rákóczi Ferenc Emlékház és Múzeum (Rodostó), a Thököly Imre Emlékház (Ízmit-Kocaeli) és a Kossuth Múzeum (Kütahya) is. Végignézve a múzeum galériájának képeit, látható, hogy a korabeli magyar öltözködésbe, lakások berendezésébe is

³⁰ <https://www.mediaklikk.hu/video/m5-hirado-2019-04-17-i-adas>

³¹ <https://www.sznm.ro/>

³² <https://mnm.hu/hu/kiallitohelyek-tagintezmenyek/kulfoldi>

bepillantathatunk ezeken a helyeken. Van még egy nagyon érdekes emlékhely Törökországban: Bartók Béláé. Az ő nyomdokain, és kezdetekkor vezetésével indult meg a török népzene kutatás. A zene az egyik olyan fontos kifejezőeszköz a kultúrának, amihez nem szükséges a nyelvtudás vagy az adott nemzet kultúrájának ismerete, hiszen egyetemes eszközökkel képes a híd megteremtésére. Bartók törökországi működése indította el a török népzene kutatását, illetve a magyar és török népzene kapcsolatát kutató zenetudósokat. Bartókról elmondható, hogy világhírű, nem kell különösebben bemutatni, minden földrészen ismerik a nevét, így nem nehéz kapcsolni őt a zene esz-közével szinte az összes kultúrához.

Álljon itt pár németországi emlékhely is felsorolásszerűen! Kossuth emléktáblája Drezdában az 1848/49-es magyar szabadságharc emlékére. A berlini Reichstag homlokzatán egy kétnyelvű emléktábla, magyarul és németül emlékeztet az 1989-es rendszerváltásra, a két nép baráti kapcsolatára. Árpád-házi Szent Erzsébet (1207–1231) szarkofágja a marburgi (Bajorország) Szent Erzsébet székesegyházban. Árpád-házi Szent Erzsébet szobája a pottensteini várban, szobra a piactéren és a közeli Weiherbachtalban. A 13 aradi vértanú tábornok egyikének, a 200 éve született gróf Leiningen-Westerburg Károly emléktáblája szülőházán Ilbenstadtban. Ajtósi Albrecht Dürer (1471–1528, festő) háza, sírja felirattal és szobra Nürnbergben (édesapja a Gyula melletti Ajtósról származott). Szent István felesége, Boldog Gizella (980 körül -1059), sírja és kolostora Passauban. Liszt Ferenc sírja Bayreuthban (1811-1886). Mindannyian a két nép kapcsolatára egyaránt ható személyiségek, vagy származásuk vagy életük valamely eseménye egyértelműen köthető mindkét nemzethez, így mindkettő sajátjának érzi és vallja az adott személyt.

Krakkóba látogatva a közös múlt révén, szinte minden utcasarkon magyar vonatkozású történetekbe, személyekbe botlunk.

A fenti események kiemelése elsősorban a Balassi Intézet magyar házainak múzeumi programjaiból válogatás. Ezek az intézmények a magyar állam által fenntartott intézmények. Tovább vizsgálhatóak, akár az általam kiemelt kiállítások is, a helyi sajtómegjelenések tükrében is, hogy megtudjuk valóban, milyen hatást értek el.

8. Kitekintés a nem állami finanszírozású közösségekre, színterekre

Vannak olyan magyar közösségek szerte a világban, amelyek elsősorban a diaszpórában élő magyarokból szerveződött közösségek, és civil szervezeti formában működnek. A Magyar Televízió heti rendszerességgel jelentkező műsora, az Öt kontinens – egy nemzet: ez a műsor elsősorban a külföldi magyarok életét mutatja be, illetve programjaikról ad áttekintést, beszámolót. Egy ideje rendszeres nézője vagyok a műsornak. Legtöbbször a nyelv, néptánc és a keresztény vallás, cserkészközösségek életéről számolnak be a tudósítások, amelyek természetesen identitásmegőrző, -erősítő szerepűek, de nem ritka alkalom, mikor ezen túl is kapunk információt a külföldi szórványban élők életéből, mindennapjaiból. Többféleképpen közelíthetünk célunk szerint a témához. Kinek és mit szeretnék közvetíteni, azaz más nemzetbeli a célközönségem

vagy diaszpórában élő magyar, esetleg határon túliak közössége. Fontos csoportosítási lehetőség a finanszírozás kérdése is. A Balassi Intézet házai, állami finanszírozásúak és nagyobb publicitást tudnak elérni, mint egy kisebb, civil szervezetként munkálkodó csoport. A Nyugat-Európai Országos Magyar Szervezetek Szövetségének (NYEOMSZSZ) honlapját végigböngészve szintén sok érdekes információhoz juthatunk. A szövetség létrejötte is mutatja, hogy az összefogásban és a kommunikációban - amihez már nagyon modern eszközök állnak a rendelkezésünkre – is áll a hungarológia sikere. Nagyon sok internetes felület régi, nem friss információkat közöl a külvilág felé, persze könnyen lehet, hogy egy más típusú felületet használnak az információ megosztásához. Egyre több szervezet használja a mind szélesebb körben népszerű közösségi média felületeit.

9. Múzeum és hungarológia eszközei a XXI. században

Mindennapjaink egy része egyre inkább a digitális dimenzióba folyik át, aminek természetesen számtalan pozitív hozadéka kell, hogy legyen a magyar kultúra közvetítésében is. A személyes kapcsolatot nyilvánvalóan semmi sem pótolja, hiszen közhely, de igaz, hogy az ember társas lény. A személyes interakció alapszükséglet a kultúraközvetítésben is. A kultúrák találkozása, összeütközése és ezek összevetése elengedhetetlen. Az 1950-60-as években a modernizáció volt a társadalomtudományok állandó hívószava. A II. világháború utáni időszak, műszaki és más újításai, és az ehhez kapcsolódó gondolkodásmód változása adta az újítást a társadalomtudományok terén is. A technikai fejlődés mindig hoz változást a társadalom gondolkodásmódjába, szóhasználatába, a kérdéseire adott válaszok sorába és a gondolkodásába is. A világ kinyílt, a kultúrák gyakrabban és gyorsabban érintkeznek egymással, mint akár 50 éve. Mi és ők fogalmainak értelmezése egyrészt elmosódik, de ki is éleződik, főleg napjaink Európájában, eltűnt belső határok és felerősödött külső határok meghúzósa révén. Malinowski, a híres antropológus szerint az egyik eszközünk kell lennie a saját világmépünk megértésénél más népcsoportok kultúrájával való ütköztetése. Ha a modernizmus és civilizáció átveszi az irányítást egy-egy hagyomány kiüresítésével, vagy vitrinbe helyezésével, akkor sajnos elveszik a kulturális gyökere, amely az adott társadalom létjogosultságát adja. Azaz egy nagyon kényes egyensúly fenntartása kell, hogy előttünk lebegjen a hagyomány és a modernizmus között. A mai modernizmus az információs társadalmat eredményezte, a mai „információs társadalom” az emberi együttélés új módja, ahol az információ központi szerepet foglal el a társadalom életében és annak folyamataiban. „Az információs társadalom olyan új típusú emberi társadalom lesz, amely teljes mértékben különbözik a jelenlegi ipari társadalomtól. A társadalom átalakulása és fejlődése mögött álló hajtóerő az információs javak termelése lesz, nem pedig az anyagiaké. Olyan társadalom terveit körvonalazza, amely az anyagi javak bőséges fogyasztása helyett az ember kreativitását virágoztatja fel”- Yoneji Masuda³³ professzor

³³ MASUDA, Yoneji, Az információs társadalom. Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár 1980.

előzetes kontroll után az adatok bárki által kiegészíthetőek. Rendkívül látogatott, sikeres oldal, mert a felhasználó áll a középpontban, a szakmai munkát és a jogokat az intézményeknél hagyja. 2017-ben Az év kutatóhelye címet nyerte el. A múzeumok területén két felületet érdemes kiemelni: a MúzeumDigitárt és a Webaratást. Az előbbihez 65 intézmény csatlakozott. Minőségi és mennyiségi szempontból is jó, illetve a Google keresés is segíti. MuseuMap – Europeana modelljére jött létre. Magyar és angol nyelvű, így a külföldiek számára is ad információkat. 14 intézmény gyűjteménye érhető el ezen a felületen. A Webaratás a legnagyobb internetes archívum az Egyesült Államokhoz, Kaliforniához köthető, amely 1996 óta ment magyar nyelvű tartalmakat is. Fontos lenne a hazai webarchiválás is, hogy ne külföldi szervereken legyenek az anyagok. A közreadásnál a legnagyobb gátat a szerzői jog jelenti. Természetesen ennek a digitalizációs stratégiának nem célja, hogy a közgyűjtemények minden anyagát ilyen módon archiválja. A cél az, hogy azokat az anyagokat digitalizálják, amik kis példányszámban léteznek, egyedi információs értéket képviselnek, helyismereti-helytörténeti anyagokat. A levéltárak esetében a középkori okleveleket, városi, megyei közgyűlési és tanácsi jegyzőkönyveket, térképeket. A közgyűjteményi dokumentumok negyede már digitalizálva van, aminek 76%-a hozzáférhető, a könyvtárak és levéltárak esetén, míg a múzeumok digitalizált anyagának 91%-a elérhető. Milyen eredményekkel kecsegtet ennek a stratégiának a végrehajtása? Erősíti és életben tartja, építi és gazdagítja a nemzeti hagyományt. Meg tudjuk mutatni értékeinket, és ezen keresztül az európai kultúrát gazdagítva léphetünk elő. A többletinformációk határokon átívelően elérhetőek, akár otthonról is. Turizmusgeneráló hatása is van. 2025-ig a WEB aratás Kárpát-medencei hatáskörűvé tétele is célként fogalmazódik meg. Az új médiumok felhasználása és a célok elérése eredményezi a társadalmi elvárások megvalósulását is, és a közgyűjtemények társadalmi hasznosságát, elismertségét is erősíti, ezáltal a gazdasági haszna a fenntartását is elősegíti. A közgyűjtemények a kulturális örökség őrzőiből, hiteles forrássá, megosztóivá válnak. A hozzáférhetőség a tudás növekedését szolgálja. A tanulás és információszerzés módja változott, amihez igazodni kell. Digitális kulturális örökség hosszú távú megőrzése és a technológiai háttér megteremtése állami feladat, míg a szakmai munka elvégzése az intézmények felelőssége.

A generációkon át felhalmozott kultúra az identitásunk egyik alapja, őrzői elsősorban a közgyűjtemények. Társadalmi hasznosulása a legjobban a digitalizációval és a hozzáférhetőséggel érhető el. Ez a folyamat a közgyűjtemények megújulását is hozza. A magyar intézetekben, tanszékeken a digitalizált forrás felhasználása, múzeumi funkciókat is lehetővé tesz, illetve az előző sorokban felsorolt hasznosságát a maga javára fordíthatja.

10. Összegzés

Mit is akarok megmutatni, azaz mi a magyar? Számtalan műfajú megközelítést ismerünk, ami erre a kérdésre keresi a választ. 2012-ben a Múcsarnok, a kérdésre a kortárs képzőművészekről, az ő eszközeikkel megfogalmazott választ várta.³⁶ Több kritikát és leírást is elolvastam a kiállításról. A Múcsarnok egyik leglátogatottabb kiállítása volt mind a külföldiek, mind a hazai látogatók körében. Maga a kérdésfelvetés is igen tág terep nyit, nem csoda, ha nagyon népszerű tárlat volt. Gulyás Gábor volt a kiállítás kurátora, félszáz kortárs művésztől választott alkotást, a legkülönbözőbb műfajokból. Többek között Bukta Imre, Csáki László, Csontó Lajos, Csurka Eszter, Dezső Tamás, drMáriás, El-Hassan Róza, feLugossy László, Fehér László, Gerhes Gábor, Keserü Ilona, Kicsiny Balázs, Koronczai Endre és Szirtes János képzőművészeti megfogalmazásaiból rendezték össze a tárlatot. 52 válasz, reflexió született a kérdésre. Mi a magyar? – kérdése a reformkorban, a magyar államiság 1000 éves évfordulóján és a Trianon utáni időszak után újra és újra előkerült. A rendszerváltozás után eltelt időszak újra kiérlelte ezt a kérdést. Gulyás Gábor a megnyitó beszédében elmondta, nem válaszok születtek, és nem új irányt szab a témának ezzel a kiállítással, hanem újabb kérdéseket vet fel. Ezek az új kérdések, amit a kiállított munkák fogalmaznak meg, szerinte nemzeti érdek.³⁷ Az Európai Unióhoz való csatlakozás és a globalizáció szükségessé teszi az újrafogalmazását a régi válaszoknak. A Mi a magyar? kérdés a kurátor szerint magába foglalja a Mi öröklődött át a Kádár korszakból?, illetve a Mik az átörökölt sztereotípiák? kérdéseket is. A kiállítást hirdető plakáton egy piros és egy zöld hegyes paprika látható, jól jelképezi azokat a csípős válaszokat, amiket az alkotók a képzőművészet nyelvén fogalmaztak meg. Természetesen a művészek és a művek válogatása is egy válasz, a kurátor válasza a feltett kérdésre. A vendégkönyv tanúsága szerint, a kiállítás a külföldieknek nagyon tetszett (talán egyes esetekben a sztereotípiák visszaköszönése okán), de számtalan magyar nyelvű bejegyzés inkább felháborodott hangú volt. Szintén valószínűleg az elvárások okán. Milyennek látom magam, és milyennek látnak kívülről, és ha ebben a képben nagyon nagy az eltérés, annak mi lehet az oka? A kiállításhoz kapcsolódóan konferenciát is tartottak a Múcsarnokban, a V4-országok részvételével és támogatásával, aminek központi témája az volt, hogy a képzőművészet eszközeivel lehet-e ehhez a témához közelíteni, illetve az új geopolitikai helyzet milyen új lehetőségeket hoz.³⁸ Krakkóban 2014 januárjában épp a sztereotípiák adták az apropóját egy kortárs színházi előadásnak. A performansz lényege az volt, hogy a négy visegrádi ország egy-egy művésze bemutatja a legjellemzőbb sztereotípiáját az adott nemzetnek; az előadás címe „Stereotípiák tükre” volt. Magyar részről Trojan Tünde és Hadzikostowa Gabriella színésznők vettek részt a munkában. A magyarok legjellemzőbb, kiemelt ismertetőjegye a panaszkodás volt, amit nagyon magas fokon tudunk művelni, és bármiről tudunk panaszkodni. Az előadás után kerekasztal-beszélgetés formájában folytatódott a

³⁶ <http://www.mucsarnok.hu/kiallitasok/kiallitasok.php?mid=561c35260ce38&tax=>

³⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=ZC8EsqScM9g>

³⁸ <https://v4artconference.wordpress.com/programs/conference-workshop/>

diskurzus a témáról.³⁹ Természetesen, a meghatározások, válaszok keresésekor az sem elhanyagolható, hogy a válasz kinek szól. Azaz saját magamat szeretném meghatározni, vagy megmutatni szeretném magam kifelé más nemzetek számára. A sztereotípiák is ennek megfelelően változnak.

Egy-egy sztereotípiát nehezen változtatható meg, de a digitalizált világ eszközeit jól használva, már sokkal gyorsabban változtathatnánk ezen, természetesen azon a képen, amin változtatni szeretnénk. Eszközök tucatjai állnak rendelkezésünkre ma, amelyeknek kihasználása révén a hungarológia és a múzeumokban felhalmozott óriási tudás másodpercek alatt elérhetővé válhat és dinamikus megmutatható bárhol a világban. Azt gondolom, hogy a kultúrára szánt minden forint, ami tudatosan és jól követhetően, meghatározott célokkal kerül felhasználásra, többszörös profitot termel a gazdaságban is. Ugyanis a kultúra olyan alapszükséglet, mint az étkezés. A magyar kultúra számtalan szempontból egyedi, sajátos, néha furcsa vagy különös, máshoz nehezen hasonlítható itt, Európa közepén. Megismertetése ezért is rendkívül fontos.

Felhasznált irodalom:

- Berta Erika: A hungarológia szerepe a kultúráközvetítésben, Válogatás a dialógus konferencia előadásaiból, szerk. Pintér Tibor, Budapest ELTE BTK, 2015.
- Gál Vilmos: A Magyar Nemzeti Múzeum a két világháború között. *Folia Historica* 22 (2002–2004) 47–79.
- Hatos Pál, Mit ér a kulturális diplomácia, ha magyar *Korunk* 23. évf. 10. sz. (2012. október)
- Jankovics József - Monok István: A hungarológiáról és magyarországi intézményeiről. *Hungarológia*, 2(2000) 1-2. 43-52.
- Gróf Klebelsberg Kuno: Beszédei, cikkei és törvényjavaslatai (1916-1926) Budapest, Athenaeum Nyomda1927.
- Gróf Klebelsberg Kuno: Beszédei, cikkei és törvényjavaslatai (1916-1926) Budapest, Athenaeum Nyomda1927.
- Kulcsár Szabó Ernő: Az „azonosíthatatlan” poétikája? Megjegyzések a hungarológia fogalmának változásaihoz. *Hatalom és kultúra. Az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus előadásai.* [2002]
- Lynch, Mary Dykstra: Információs szupersztráda. UNESCO Információs világjelentés 1997-1998. Budapest, 1998.
- Masuda, Yoneji: Az információs társadalom mint posztindusztriális társadalom. Budapest, OMIKK, 1988.
- Pölöskei Ferenc–Gergely Jenő–Izsák Lajos: 20. századi magyar történelem, Korona, Budapest, 1997.

³⁹ <http://www.mumerus.net/>

Ress Imre: A Monarchia levéltári öröksége. A badeni egyezmény létrejötte (1918–1926) Budapest, 2008.

Rózsa György: Kulturális örökség és információs társadalom. Budapest, Argumentum Kiadó, 1995.

Szegedy-Maszák Mihály: „Van, ami nincs”. Magyarságtudomány: elmélet vagy föladat? Európai Utas, 2003.

Ujváry Gábor: „Egy európai formátumú államférfi” Klebelsberg Kuno (1875–1932) Kronosz Kiadó, 2014.

Ujváry Gábor: „Egy európai formátumú államférfi” Klebelsberg Kuno (1875–1932) Kronosz Kiadó, 2014.

Mellékletek

Bartók Béla Múzeum (Osmaniye, Törökország)

A kiállítás anyagát bemutató fényképek közül azért ezt a képet választottam, mert nem csak tablók sorát látjuk, fotókkal, kottákkal, hanem az interaktivitás eszközeit is megjeleníti, amelyekkel átélhető anyagnak gondolom ezt kiállítást, ezt az emlékhelyet. Bartók zeneműveibe, gyűjtéseinek anyagába is belehallgatható a látogató.

*Bán Sarolta SurREALity című tárlata a Sanghaj melletti Ningbóban
A fiatal fotóművésznő impulzív alkotásai egy szűk fekete térben, zenei illusztrációval kiegészítve volt
megtekinthető.*

*Korniss Péter fotója a prágai kiállítás anyagából
A cseh közönség sztereotípiáit megerősítő kiváló fotósorozat. Emberközeli, életszerű pillanatokot
megragadó képek.*

A fehér szakállas úr Bláthy Ottó Titusz alelnök, a club "motorja", a club örökös és tényleges vezetője. Az autóversenyzés hajnalán készült fotó. Az akkori műszaki újítások, így az autózás is az emberek széles körének csodálatát nyerték el. Maga az autóversenyzés a mai napig rengeteg embert vonz.

Magyar találmányok Brazíliában

A tengerentúli közösség szellemi területen elért eredményeit állította középpontba, elsősorban azokat, amikkel a helyi közösség életét könnyítette meg. Méltán lehetünk büszkék szellemi teljesítményünkre.